

A KISVÁROSOK IPARI ÁTALAKULÁSA A XX. SZÁZADBAN¹

INDUSTRIAL CHANGES OF THE SMALL CITIES IN THE XX. CENTURY

HORECZKI RÉKA PhD-hallgató

Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskola

Abstract

Traditionally the small cities are the economic centre of the surrounding area. Mainly they will be act a part of place of market, where're presented agricultural product and industry ware and other services. Majority of the small cities was functional by oppidum, where was the agricultural production more dominant, than the manufacturing respectively the technical services. The industrialization of the small cities was characterized by overdue progress. First was worked up small factories, who based on agriculture in the cities. I'm looking for an answer to the question, that was typical details of the industrial changes of the present small cities in the XX. century, or not? The mining, food industry and manufacturing have got important parts of industrialization, and the newborn enterprise, who are the biggest company and they have a most employee in the region, are equally important. In this essay I'd like to show types of small cities in the South-Transdanubien region describing their industrial changes.

1. A kisvárosok gazdasági szerepkörének változásai

Tanulmányom során végig kívánom kísérni a dél-dunántúli térségben található kisvárosok (2012-ben 27 db) ipari átalakulásának főbb tényezőit. A kiegyezéstől kezdődően nagyvonalakban be fogom mutatni a Dél-Dunántúl térségének jelentősebb változásait, valamint azt, hogy a kisvárosok hogyan alkalmazkodtak a történelmi kihívásokhoz; fejlődéssel, átalakulással, vagy esetleg visszafejlődéssel.

A terület, ami vizsgálók, számos változáson (terjedelmi, földrajzi, társadalmi tekintetben) esett át; ha megnézzük a kiindulási, azaz a kiegyezés utáni illetve egy száz évvel későbbi állapotot, a területi és az országos – belső – aránybeli változás a legszembetűnőbb. 1870-ben az ország területének még egy tizedét sem jelentette a – négy megyéből álló – Dél-Dunántúl, viszont 1968-ban már 18,6%-át alkotta az ország területének (Trianon után nemcsak az ország, de a Dél-Dunántúl területe is jelentősen lecsökkent). Az iparban foglalkoztatottak száma is jelentősen megnövekedett, hiszen a korábbi közel 5%-os arány helyett már az ország lakosainak 1/4-e, illetve a térség népességének 1/5-ének jelentett megélhetést az ipar, illetve a hozzá kapcsolódó ipari szolgáltatások.² Baranya megyében az iparosok száma – elsősorban Pécs kedvező helyzete miatt – kimagasló országos szinten is, közel 790 céhmester volt található 1850-ben a megyében, és kis mai kisváros, Siklós és Pécsvárad már ekkor országos jelentőségű iparos-foglalkoztatottságot jegyzett. 1860-ra Baranya megyében már 91 féle iparág képviseltette magát, ami az önálló iparosok számában is megmutatkozik: 1870-ben 7424 iparos él a megyében. Ez a szám sajnos meglehetősen ingadozó, hiszen 1876-ban már 5946-ra csökkent a számuk, de 1880-tól a vállalkezési kedv növekedett, az önálló iparosok esetében újfent erőteljes emelkedés figyelhető meg.³

1. táblázat. Dél-Dunántúl területi változásai

Table 1. Territorial changes of South-Transdanubien

	1870	1968
Dél-Dunántúl:		
Az ország területének	7,2%	18,6%
Az ország lakosainak	8,3%	15,4%
Ipari foglalkoztatottak:		
Az ország lakosságának	4,8%	24%
Dél-Dunántúl népességének	4,5%	20%

Forrás: saját szerkesztés, T. Mérey 1993. 259–260. old. alapján

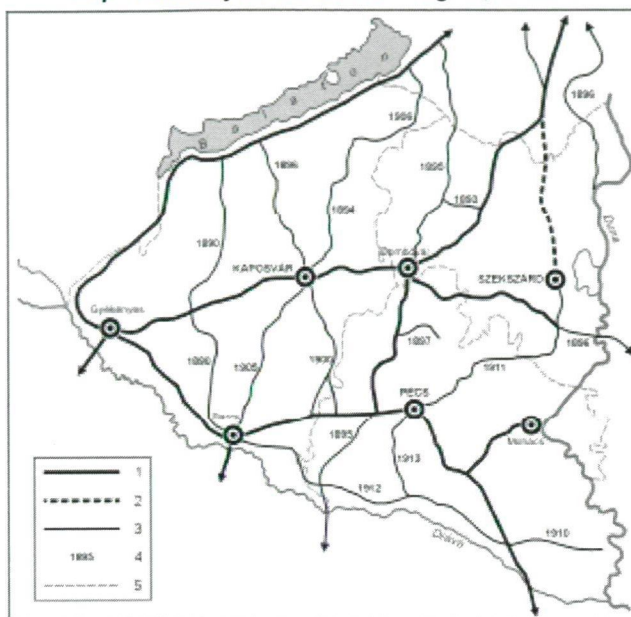
A kisvárosok státuszát tekintve a dualizmus kezdetén többségük mezőváros volt, de faluként is sok (10) mai kisváros szerepelt akkoriban. Ebből adódott, hogy a mezőgazdaság mellett a kisvárosok életében az ipar csupán átmeneti szerepet töltött be ebben az időszakban. Az agrártermeléshez köthető kézműipar, amely be tudott kapcsolódni a közvetlen kereskedelembé – a piachelyek révén – javarészt városi kiváltságokkal ruházta fel a kisvárosokat, és egyes települések esetében stabil fejlődést generált. 1868-ban az iparra vonatkozó rendelkezések még nem voltak felfedezhetőek, mivel a föld jelentette a megélhetést. A kiegyezés után, 1876-ban összeírásra kerültek a Soproni Kereskedelmi és Iparkamara által a Dunántúlon dolgozó ipari, kereskedelmi és pénzügyi vállalkozások és az azoknál alkalmazásban állók, illetve az az évben fizetett jövedelemadó összegük. A felmérés szerint a térség iparszerkezete hagyományosnak tekinthető. Az iparban dolgozók 20%-a tartozott a ruházati iparhoz, többségük egyszemélyes műhelyben dolgozott, mint csizmadia, szabó, cipész. A kis műhelyeket ellátó üzemek közül kiemelkedő volt a Simontornyán működő Fried család tímárműhelye, amely egészen az államosításig (1948-ig) sikeresen működött.⁴ A Mágocson működő fehéredény gyár „közönséges használati edényeket gyártott, amelyek „kielégítő keresletnek örvendtek”. A gyár a külföldi termékekkel szemben is versenyképesnek számított.⁵

Az iparágban dolgozók számát tekintve második helyen az élelmiszeripar, harmadiként a vas- és fémipar szerepelt, melyet a főként akkori piachelyeken működő kovácsműhelyek nagy száma szolgáltatta. Negyedik helyen a faipar, amely a mezőgazdaság közvetlen kiszolgálójának mutatkozott, a Somogy megyei Nagybjomban, Csurgón egészen az 1990-es évek közepéig működtek ezek a kis fűrészüzemek, kerékgyártás, orsógyártás illetve további mezőgazdasági termékek gyártása. Szolgáltató- és vendéglátóipar: főként a falusi kocsmák, csárdák, illetve a kéményseprők. Érdekesség, hogy a megyeszékhelyek előtt található kisvárosok: Kadarkút, Szentlőrinc, Pécsváradon ez az arány jóval magasabb, mint a távolabb eső kisvárosok esetében. A textilipar kb. 10 %-os részesedéssel bírt. 1876-ban Baranya megyében a legtöbb iparos 1. Pécs, 2. Mohács, 3. Siklós, 4. Pécsvárad (amelyek már az 1850-es években is jelentősnek számítottak), 5. Bóly, 7. Mágocs.⁶

Míg az 1870-es évek közepén többnyire egyszemélyes kis műhelyeket találunk, az 1880-as évekre már döntő változásokat figyelhetünk meg; kiépül a terület vasúthálózata. A kisvárosok egyben uradalmi központok is voltak, és ezek a nagybirtokosok igényelték és finanszírozták a vonal kiépítését. Például: a Barcs-Kaposvár helyi érdekű vasútvonal Kadarkúton keresztül húzódott, ami a Somssich és Széchenyi családok által finanszírozott. Boglár (a későbbi Balatonboglár) a Buda-Nagykanizsa-Szombathely-Sopron-Bécs 1865-ben megindult vonalon feküdt, melynek köszönhetően kereskedelmi központtá vált. Ennek köszönhetően a településen a mezőgazdaság háttérbe szorult, és az iparnak, közlekedésnek valamint a kereskedelemnek meghatározó szerep jutott, melyet a foglalkoztatási struktúra is tükröz (29%, 7%, 12%).⁷

1. ábra. A régió vasúthálózata, 1914

Map 1. Railway network in the Region, in 1914

Forrás: Dél-Dunántúl, 2006. 35. old.

A városfejlődés és a vasút kölcsönös kapcsolata a dualizmus korában számottevő, az egyes területek bekapcsolódása a gazdaság érrendszerébe meggyorsította az egységes országos piac kialakulását, ösztönözte a beruházásokat. Mind a mezőgazdaság, mind az ipar jövedelmezőségét elősegítette, de fontos megjegyezni, hogy a csupán a vasúti csomóponti szerep nem generálta a városok fejlődését, ha nem állt mögötte megfelelő gazdasági súly, érdekérvényesítő képesség (pl. Szentlőrinc, Somogyszob esete). Boglár esetében viszont épp a vasút jelentette a központi szerep elindulását, hiszen lakosainak számában dinamikus növekedést eredményezett: 1870 és 1890 között 54%-kal, 1900 és 1910 között 44%-kal nőtt a népessége a kisvárosnak.⁸

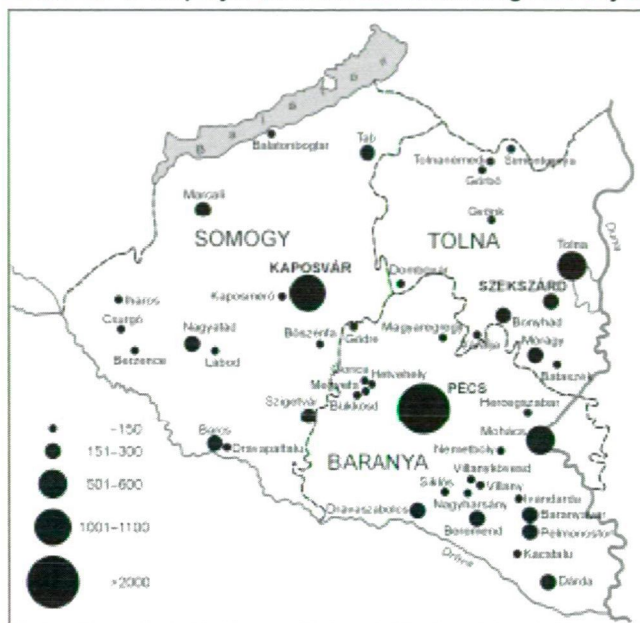
Magyarország iparának fejlődéséhez viszonyítva Dél-Dunántúlon számos eltérés volt megfigyelhető.⁹

A 20 főnél több munkást (segédet) foglalkoztató vállalkozások száma a régióban kevesebb az országos átlaghoz képest, annak ellenére, hogy az átlagos munkáslétszám 1900 és 1910 között nagyobb mértékben nőtt, mint országosan.

A gyáripar megjelenése hatalmas népesség-csoportosulásokat volt képes életre hívni. Számos pozitívuma mellett a kisvárosi hálózatra nem volt szignifikáns hatással, hiszen az ipar a már meglévő – nagyobb – városokba települt, ahol a helyi infrastruktúrát szükségszerűen fel tudta használni a fejlesztéseihez. A nyersanyag lelőhelyre épülő települések köre viszont meglehetősen csekély volt a régióban, központi szerepet nem tudtak megszerezni. Az iparfejlődés sajátosságát a nagyüzemek számának rendkívül gyors ütemű növekedése is mutatja, hiszen 1890 és 1910 között megháromszorozódott a 100-nál kevesebb munkást, és megnégyszereződött az 500-nál több munkást foglalkoztató üzemek száma az országban, a térségben ez csupán a megyeszékhelyeken látszott tükröződni. Az iparban dolgozók száma 20 év alatt ötszörös létszámnövekedést mutat.¹⁰ A megyeszékhelyek és a 10 000 főnél népesebb városok dominanciáján túl, megjelennek a mai kisvárosok is a tér-

képen: pl. Tab, Beremend: ahol a cementgyárat az ottani földtulajdonos Schaumburg-Lippe herceg hozta létre, Villány: ahol fontos kiemelni a főhercegi borászatot, Bóly ahol a sajtgyárat, Csurgó és Berzence esetében a tejszövetkezetet, mint a fejlődés mozgatórugóit.

2. ábra. Gyáripari foglalkoztatottak száma, 1910, fő
Map 2. Number of employment in the Manufacturing Industry in 1910

Forrás: Dél-Dunántúl, 2006. 45. old.

A kézműiparban alkalmazottak aránya feltűnően magas a gyáriparhoz képest Dél-Dunántúlon, az ország gyártelepeinek alig 5%-a volt itt megtalálható, de azok többnyire kis-mértékűnek számítottak. Ezen kisüzemek között elvétve volt csak 200 főt vagy ezt a számot meghaladó foglalkoztatottal rendelkező gyár, nagyüzem.

Fontos különbség volt az országos átlaghoz képest, hogy Dél-Dunántúl alapvetően nagybirtokos terület, ez szemmel látható mértékben befolyásolta az ipart a térségben. Az egyes iparágak kiépülésében és fejlődésében szerepet játszottak a helyi nagybirtokok, nagybirtokosok. Pl. Kaposvári cukorgyár alapítása, téglagyárak, gőzmalmok létrehozása, Villányi borászat, Simontornyai börgyár, Csurgón a Fiedler gyárak.

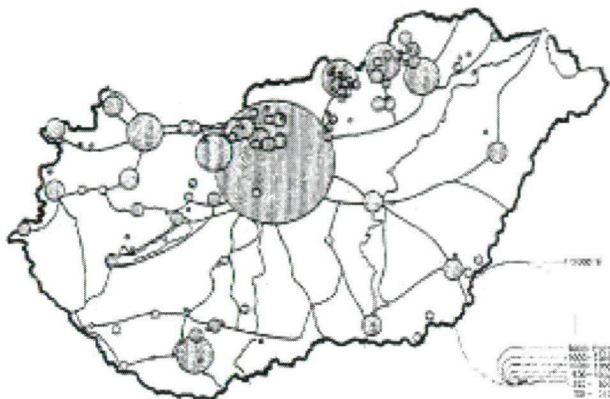
Jelentős eltérésnek számított még, hogy a gyáriparban nagy tömegekben voltak megtalálhatóak a betanított és képzetlen munkások, akik a mezőgazdaságból elvándoroltakat jelentették.

2. Az első világháborút követő időszak

Az első világháborút megelőző időszakban a Dél-Dunántúl gazdasági értelemben a kevésbé fejlett régiókhoz sorolható. Magas agrárfoglalkoztatottságot és alacsony urbanizáltságot mutatott, amihez hozzájárult, hogy a mai kisvárosok többsége vagy mezővárosi státusú, vagy „csupán” központi piachelyként funkcionált. Az ipari kereskedők kb. 30%-a volt az, amelyek a kisvárosokban voltak megtalálhatóak. Kiemelkedő Bóly, Sellye, és Csurgó szerepköre a határ közelsége miatt.

A kisvárosok iparosodásának lassú és alacsony voltát hivatott megmutatni a Lettrich Edit által publikált 1930-as állapotokat rögzítő térképe. Az előző térképpel ellentétben itt már csak a 100 fő foglalkoztatottat meghaladó vállalatok kerültek beszámításra.

3. ábra. A 100 főnél több foglalkoztatottal működő vállalatok 1930-ban
Map 3. Manufacturing Industry with more then 100 employment in 1930

Forrás: Lettrich 1965.

A térképen nemcsak a főváros erőteljes súlya feltűnő, hanem a nagy „fehér foltok” is a Dunántúl és az Alföld esetében. A legnagyobb foglalkoztatók a vizsgált térségben: a kitermelőiparhoz köthetők, így Pécs és környékére koncentrálnak. Fontos ipari központ az időszakban Bonyhád, ahol 1909-ben a Perczel család alapításában zománcgyár, majd 1919-ben cipőgyár jött létre. Bonyhád mindkét üzeme katonai jelentőségű, ezért a háború alatt is folyamatosan fejlődik. Számtottevő még Csurgó is, de a Balatonhoz közel eső települések már nem: sem Balatonboglár, sem Siófok nem látszik a térképen. Csurgón ekkor 7 nagyobb üzem működött, a téglagyárak (3 db) átlagosan 20 főt foglalkoztattak; a Fiedler orsó-, ill. lenipari gyár több mint 60 főt foglalkoztatott.¹¹ A kisvárosok közül a legnagyobb foglalkoztató a Simontornyai bőrgyár, ahol közel 200 főt alkalmaztak.¹²

A háború utáni időszak problémákban igen gazdag volt. Jelentős az emberi és anyagi kár. Több gyár és ipari üzem is megsemmisült. Az 1950-tól életbe lépő 5 éves terv a kötelező tervutasításra épülő, centralizált termelés rendszere volt. A terv végrehajtása, amely nemcsak az ipar növekedését, hanem az addigi agrár-ipari struktúra iparivá történő átalakítását is célul tűzte ki, sok nehézségbe ütközött. A Dél-Dunántúli megyék új „arculatot” kaptak: Baranya megye a nehézipar és bányászat „fellelővára” lett, Somogy megye esetében az élelmiszeripar fejlesztése, míg Tolna megyénél a könnyűipar kapta a vezető szerepet a fejlődési irányoknál.¹³

Az iparosítás során a leányvállalatokra, telephelyekre alapuló fejlesztés területi jellegzetességei a térségben is megmutatkoztak, 1960-tól megindul Tab ipari tevékenységének felfutása, amely a kisvárosi gazdaságának megalapozását tette lehetővé.¹⁴ A tényleges ipartelepítés 1963-ban kezdődik el a kisvárosban, elsőként a tabi zsák- és ponyvaüzem, amely kezdetben 40 főt foglalkoztatott. 1965-ben kaptárüzem létesül, valamint a méhészeti eszközök gyártásának eredményeképp más faipari termékeket is gyártanak. 1967-ben megépült a tabi kenyérgyár, amely nemcsak a kisváros, de a környék kenyérellátását is biztosította. 1969-ben a Budapesti Vegyipépgyár 130 milliós beruházást eszközöl Tabon.¹⁵

3. A rendszerváltás utáni időszak

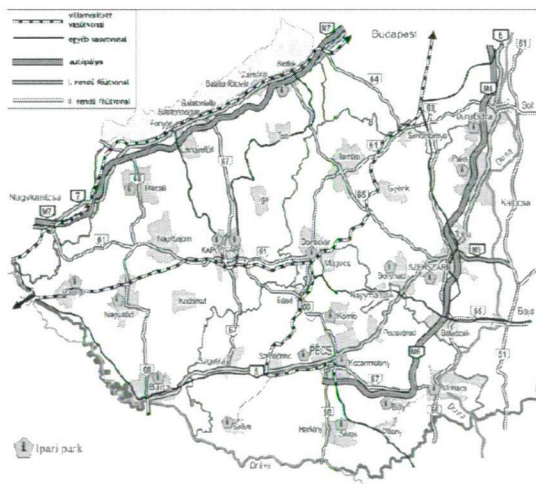
A rendszerváltás és az azt követő gazdaságpolitikai környezet nem kedvezett a régióknak, és a benne fejlődésnek indult kisvárosok helyzetének sem. Az ásványi nyersanyagok és a mezőgazdasági termékek egy része jelentősen leértékelődött, valamint a mezőgazdasági nyersanyagokra épülő iparok – úgy, mint a bőr- és kesztyűipar, pezsgőgyártás – termelése lecsökkent, néhány esetben lényegében meg is szűnt. Több esetben a termelési központokat más régiókba helyezték át. A simontornyai bőrgyár bezárta kapuit, a Balatonboglári, és Siófoki termelés lecsökkent, a tej- és húsipar jelentős része Szegedre helyeződött.

A szelektivitás volt jellemző a térségben, nem voltak képesek a vállalkozások profilt váltani, vagy a megszűnés egyszerűen az iparágak összeomlása miatt következett be. Nem volt meg a kisvárosok esetében a „több lábón állás”, hiszen egy-egy ipari üzem határozta meg a kisváros létét, fejlődését.

Számottevő fejlődés Tabon – az elektronikai ipar területén valósult meg. Ezen felül érdemes egy kitérni a Balaton-parti valamint a gyógyfürdővel rendelkező kisvárosok fejlődésére. Az üdültetések megjelenésével, majd a turizmus segítségével a Balaton parti kisvárosok: Fonyód, Boglár, Lelle, Balatonföldvár, Siófok szolgáltatási szektora jelentősen megnövekedett, ami a kereskedelmi egységek számának növekedésében is mutatkozik.¹⁶ A közvetlen Balaton part menti kisvárosok esetében a férőhelyek száma 1990 és 2000 között kb. 2%-os növekedést mutatott, ami a vendégek számának is közel 2%-os emelkedését adta; míg a Balaton háttértelepülései (Tab, Lengyeltóti – a statisztika ide számítja még Marcalit is) ennél nagyobb arányú növekedést mutatnak, 14%-os vendégszám gyarapodás jellemzi ezeket a kisvárosokat. Viszont a kisvárosok lakásállománya, felszereltsége és infrastruktúrája azt mutatja, hogy nem tartanak lépést az ilyen mértékű fejlődéssel.¹⁷ A turizmus egy új ágának megjelenése: a borturizmus a Harkány-Villány térséget is fellendítette. Villány és környezete a tartós fejlődést mutatott, mivel a javuló borkereskedelem okán a Villányi Állami Gazdaság a „borászat és az oltványtermelés országos fellegrára” volt, 400 dolgozót foglalkoztatott. 1987-ben elnyerte Villány a „szőlő és bor városa” címet. 1990 után már a privát szférában is megjelent a borászat, mint főfoglalkozás.¹⁸

4. ábra. Ipari parkok a Dél-Dunántúlon

Map 4. Industrial estate in the South-Transdanubien

Forrás: Kovács, 2012. 23. old.

A mai korban az fejlődés számos aspektusa értelmezhető az ipar területén. Az ipari teljesítmény, illetve fejlettség egyik fokmérője, az ipari parkok léte-nemléte. A régióban jelenleg 19 ipari park működik, a kisvárosok közül Bóly, Selye és Csurgó büszke tulajdonosai egy-egy ilyen területnek.

A fennmaradó 24 kisváros csupán fele tervezte a várossá válásakor az ipari park létrehozását. A kisvárosok számára Bóly lehet az egyik példa, a 3984 (2012-ben) lakosságú kisvárosban az egy főre jutó ipari GDP a 4. legnagyobb a városok között (a megyeszékhelyeket nem számítva) Tab, Paks, és Siófok előzi csak meg. Az ipari park területén 19 vállalkozás működik, 1 jelentősebb nagyvállalattal: a Bóly Zrt-vel.

4. Összefoglalás

A tanulmány során törekedtem arra, hogy bemutassam a mai dél-dunántúli kisvárosok gazdasági szférájának változását a kiegészítéstől kezdődően. Kiemelendőnek tartom, hogy nagyon nagyok az eltérések mind a kezdeti feltételeket, mind a térségi gazdasági szerepköröket tekintve a települések között. A kisvárosok között található olyan, amely egy-egy multinacionális cég nemzeti vagy régiós központjaként jelentős helyet foglal el, pl. Tab, vagy valamilyen egyedi termékkel vagy szolgáltatással képes növekedni, pl. Bóly, Vildány, Harkány. De ezzel szemben számos olyan kisvárost is találunk, amelyeknek önmagukon túlmutató gazdasági jelentőségük csekély. Nehéz lenne épp ezért „skatulyába” pakolni ezeket a kisvárosokat, hiszen nem alkottak és nem is alkotnak homogén egységet sem az ipar, sem a közlekedés, sem a szolgáltatások területén. Más gazdasági szinttel, eltérő kulturális vonásokkal rendelkeznek, és fejlődésüket számos külső tényező is befolyásolta (pl. a közigazgatási változások – járási székhelyi szerepkör, stratégiailag előnyös, ill. hátrányos elhelyezkedés – a mindenkori fejlődési irányok mentén). Kutatásaim során a továbbiakban vizsgálni kívánom az egyes kisvárosokban lezajlott változások mértékét, és hogy ez befolyásolta-e a térségben jelen lévő többi kisváros fejlődését.

Jegyzetek

1. A tanulmány a TÁMOP 4.2.2./B-10/1-2010-0029: Tudományos képzés műhelyeinek támogatása a Pécsi Tudományegyetemen pályázat keretében készült.
2. T. Mérey Klára (1993): Az iparszerkezet történeti gyökerei a Dél-Dunántúlon. In: Kapiller Imre (szerk.): Gazdaságtörténeti tanulmányok. Zala Megyei Levéltár, Zalai Nyomda, Zalaegerszeg. 259–260. old.
3. Várady Ferenc (szerk.) (1896): Baranya múltja és jelene. Első kötet. Telegdi Ármin Könyvnyomda, Pécs. 578–649. old.
4. Tóthné Unghy Ilona: Simontornya társadalmi, gazdasági és kulturális életét meghatározó Fried család története. Internetes forrás. Elérhető: <http://www.simontornya.hu/a-fried-csaladrol-bovebben> (2013. 02. 22. 18:53)
5. Várady (1896): 578–649. old.
6. Uo.
7. T. Mérey Klára (1989): A mai Dunántúli kisvárosok a dualizmus idején. Kézirat. Készült az OTKA I. kisváros kutatás keretében, Pécs. 17–19. old.
8. T. Mérey (1989): 57. old.
9. T. Mérey (1993)
10. Beluszky Pál–Györi Róbert (2005): Magyar városhálózat a 20. század elején. Dialóg Campus kiadó, Budapest–Pécs.

11. Peti János (2010): Csurgó kilátásai múlt és jelen tükrében – Egy hátrányos helyzetű kistérség jövője. Szakdolgozat. Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar, Pécs. 12. old.
12. Tóthné i. m.
13. Hajdú Zoltán (2006) (szerk.): Dél-Dunántúl. In: Horváth Gyula (szerk.): Kárpát-medence régiói. MTA Regionális Kutatások Központja – Dialóg Campus Kiadó, Pécs–Budapest. 136–140. old.
14. Pirisi Gábor (2008): A magyar kisvárosok differenciált fejlődése a rendszerváltozás után. PhD-értekezés, Pécsi Tudományegyetem Természettudományi Kar Földtudományok Doktori Iskola, Pécs. 84. old.
15. Bolevác József (1989): Tab. A mezővárostól a városig. Tab Város Tanácsa, Somogy Megyei Könyvtár, Kaposvár. Elektronikus megjelenés: http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/telepulesek_ertekei/tab/tab_a_mezovarostol_a_varosig/index.htm (2013. 02. 24. 13:11)
16. KSH, 2001.
17. KSH, 2001.
18. Kovács András (2007): Villány község élete a múltban és a jelenben. Villányi Községi Tanács, Zalaegerszeg. Elektronikus megjelenés: http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/telepulesek_ertekei/Villany/index.htm (2013. 02. 24. 12:10)

Felhasznált irodalom

- A magyar kisvárosok (2001): Településhálózat VIII. kötet KSH, Budapest. 4–112. old.
- Beluszky Pál–Győri Róbert (2005): Magyar városhálózat a 20. század elején. Dialóg Campus kiadó, Budapest–Pécs.
- Bolevác József (1989): Tab. A mezővárostól a városig. Tab Város Tanácsa, Somogy Megyei Könyvtár, Kaposvár. Elektronikus megjelenés: http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/telepulesek_ertekei/tab/tab_a_mezovarostol_a_varosig/index.htm (2013. 02. 24. 13:11)
- Hajdú Zoltán (2006) (szerk.): Dél-Dunántúl. In: Horváth Gyula (szerk.): Kárpát-medence régiói. MTA Regionális Kutatások Központja – Dialóg Campus Kiadó, Pécs–Budapest. 27–61., 192–245., 278–338. old.
- Kovács András (2007): Villány község élete a múltban és a jelenben. Villányi Községi Tanács, Zalaegerszeg. Elektronikus megjelenés: http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/telepulesek_ertekei/Villany/index.htm (2013. 02. 24. 12:10)
- Kovács Szilárd (2012): Iparfejlesztés és helyi adópolitika a dél-dunántúli városok példáján. Területfejlesztés és Innováció. 2012/2. szám. 19–27. old.
- Peti János (2010): Csurgó kilátásai múlt és jelen tükrében – Egy hátrányos helyzetű kistérség jövője. Szakdolgozat. Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar, Pécs 1–65. old.
- Pirisi Gábor (2008): A magyar kisvárosok differenciált fejlődése a rendszerváltozás után. PhD-értekezés, Pécsi Tudományegyetem Természettudományi Kar Földtudományok Doktori Iskola, Pécs. 80–118. old.
- Simontornyai Bőrgyár története. Internetes forrás. Elérhető: <http://www.simontornya.hu/a-borgyarrol> (2013. 02. 22. 18:49)
- T. Mérey Klára (1989): A mai Dunántúli kisvárosok a dualizmus idején. Kézirat. Készült az OTKA I. kisváros kutatás keretében, Pécs. 1–63. old.
- T. Mérey Klára (1993): Az iparszerkezet történeti gyökerei a Dél-Dunántúlon. In: Kapiller Imre (szerk.): Gazdaságtörténeti tanulmányok. Zala Megyei Levéltár, Zalai Nyomda, Zalaegerszeg. 259–270. old.
- Tóthné Ungy Ilona: Simontornya társadalmi, gazdasági és kulturális életét meghatározó Fried család története. Internetes forrás. Elérhető: <http://www.simontornya.hu/a-fried-csaladrol-bovebben> (2013. 02. 22. 18:53)
- Várady Ferenc (szerk) (1896): Baranya múltja és jelene. Első kötet. Telegdi Ármin Könyvnyomda, Pécs. 578–649. old.